

TANZİMAT DEVRİ PERİYODİKLERİ VE DERGİCİLİK

Tanzimat Era Periodicals And Magazines

Nurcan ŞEN*

Özet

Tanzimat dergileri dönemin önemli yayın organlarıdır. Bu dergilerde dönemin aydınları ve siyaset adamları “edebiyatçı-yazar” görevini üstlenmişlerdir. Süreli yayınlar öncelikle “gazete” ve “mecmua” her zaman doğru isimlerle nitelendirilmez ve zaman zaman birbirlerinin özelliklerini ve görevlerini yüklenirler.

Bizde mecmualar batılılaşma cereyanı ile başlamıştır. Batı ile olan ilişkiler arttıkça mecmua ve gazeteler görevleri ve muhtevaları itibarıyla yavaş yavaş birbirinden ayrılırlar. Gündelik siyaseti gazeteler takip eder, edebî fennî bilgiler mecmualar tarafından halka sunulur.

Tanzimat Döneminde çıkarılan dergilerin isimleri dergilerin hedef ve rollerini açıklayıcı mahiyettedir; Hazîne-i Fünûn, Mazbutatü'l-Fünûn, Mecmua-i Fünûn... İsimlere fen kelimesi eklenerek bu dergilerin rolü simgeleştirilmiştir. Bu dönemde sırf edebiyattan bahseden edebî mecmualar yoktur. Yalnız Diyojen dergisi mizahî bir dergidir.. Bu dergilerde Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü teşkil eden teknik ve fen yeniliklerine ait makalelere yeni icat ve keşiflere dair ayrı ayrı bölümler bulunmaktadır.

Bu dergilerde, Türk edebiyatının birçok ünlü isimleri yer almaktadır. Namık Kemal, Şinasi, Abdülhalim Memduh, Ali Ferruh, Abdülhak Hâmid, Münif Paşa, Ebuzziyâ Tevfik gibi birçok sanatçı bu dergilerde yerlerini alırlar.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dergiciliği, Tanzimat Dönemi Periyodikleri.

Abstract

Tanzimat magazines are important press materials of the era. Well known intelligencia and politicians acted as “poet-author” for such magazines. Periodicals, especially “newspapers” and “magazines” are not always defined properly, and sometimes are mistaken for one another.

Magazines in Turkey first came out with the Westernization influence. As relations with Western world grew, magazines and newspapers separated from each other in regards to their content and mission. Newspapers followed daily political activities and magazines followed literary information.

The names of the magazines published during the Tanzimat era represent the roles and goals of these magazines such as Hazîne-i Fünûn, Mazbutatü'l-Fünûn, Mecmua-i Fünûn. The roles of these magazines became symbols as their names included scientific connotations. A magazine that only presented literary work was not present at that period. Only a magazine

---

* Yrd. Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
nurcan.sen@usak.edu.tr

Nurcan ŞEN

named Diyojen was a humor magazine. These magazines contained articles about the European culture, new scientific and technical developments.

Key Words: *Tanzimat, Tanzimat Magazines, Tanzimat Era Periodicals.*

Sürelî yayınların milletlerin fikir ve sanat hayatında büyük ve önemli bir yeri vardır; çünkü yeni fikirler ve görüşler kitaplardan önce sürelî yayınlarla tartışılır ve okuyucuya tanıtılır. Avrupalî düşünce sisteminin model olarak alındığı Tanzimat devrindeki sürelî yayınlarda yer alan yazılar, düşünce ve kültür taşıması noktasında oldukça önemlidir. Bu yazılar sayesinde kültürün, sanatın, edebiyatın, siyasî ve sosyal tarihin çeşitli safhaları kolayca takip edilebilir. Bununla birlikte mevcut dönemde henüz uzmanlık alanları ve bu alanlardaki bilgi birikimini aktaran yayınsal faaliyet emekleme döneminde bulunduğundan Tanzimat dönemindeki sürelî yayınlar fen ve teknoloji alanında da bilgi aktarmayı kendilerine amaç edinirler. İşte bu nedenle mevzubahis olan bu mecmualarda fen, felsefe, tarih gibi bilim dallarına ait bilgilerle, sosyal, kültürel malumatlar bir arada bulunur. Bu tür bir yaklaşım mecmualarda her türlü bilginin bulunmasını sağlarken, aynı zamanda da her türlü bilimsel bilgiyi, siyasî ve sosyal malumatı gazete ve dergilerden bekleyen bir okuyucu kitlesinin de ortaya çıkmasına neden olur.

Bu makalede bahsi geçen dergiler, Tanzimat dönemindeki diğer önemli mecmualar yanında dipte köşede kalmış, büyük bir kısmı kısa sürelî olarak yayın tarihinde kendine yer bulmuştur. Bu nedenle bu dergiler daha sonra yayınlanacak olan önemli dergilere bir hazırlık safhası görünümündedir. Bu dergilerde devrin önemli ediplerinin yazı ve şiirlerine tesadüf edilir.

Tanzimat dönemi basını siyasal, sosyal, kültürel konularda yazılar yazabilecek, meramını açıklayabilecek “edebiyatçı-yazar” kadrosundan yoksundur. Bu görevi; aydınlarımız, devlet ve siyaset adamlarımız yüklenmiştir. Bu dönemin ilk edipleri ilk gazeteciler olmuştur.

Fransız devriminin etkisiyle özgür düşünce ve demokrasi fikrine önem veren, Batı ile ilişkiler kuran aydınlarımız batılı yazar ve düşünürleri yakından izlemişlerdir. Bizde bu dönemde gazeteler daha çok halka haber ulaştıran, ansiklopedik bilgiler veren birer organ olarak kurulmuş, gazetelerde edebiyat sorunlarına da geniş yer verilmiştir.

Sürelî yayınların öncelikle “gazete” ve “mecmua”nın her zaman doğru isimlerle nitelendirilmedikleri ve birbirlerinin özelliklerini yükledikleri bir gerçektir. İlk gazeteler haftalık olarak çıktıkları için gazete

Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik

ve mecmua arasındaki fark ancak boylarından, hacimlerinden ve yayınlanma aralıklarından tespit edilmektedir.

Gazete ve diğer yayın türleriyle birlikte boy gösteren mecmua, menşei itibarıyla diğerlerinden ayırıcı vasıflara sahiptir.

Bizde mecmualar şüphesiz garpçılık cereyanı ile başlamıştır. Batı ile olan ilişkiler arttıkça mecmua ve gazeteler yavaş yavaş birbirinden ayrılır; gündelik siyaseti gazeteler takip eder, edebî fennî bilgiler mecmualar tarafından halka sunulur.

Dönemde çıkarılan dergilerin isimleri bile dergilerin hedef ve rollerini açıklayıcı mahiyettedir; Hazîne-i Fünûn, Mazbutatü'l-Fünûn, Mecmua-i Fünûn... İsimlere fen kelimesi eklenerek bu dergilerin rolü simgeleştirilmiştir.

Bu dönem dergilerinin başında: “Fennî ve edebî mecmuadır”, “Siyasetten başka her şeyden bahseder” veya “Edebiyat, hikemiyat, siyasiyat, gazeliyat, terâcim-i ahvâl, tarih, tiyatro, hikâyât ve fünûn ve maarif ve her nevi âsâr ve letâiften bahseder” şeklinde çeşitli açıklamalarla amaçlar belirtilirken; mecmuaların kimisinde de açıklamalara rastlanılmamaktadır. Dikkatimizi çeken en büyük husus sırf edebiyattan bahseden edebî mecmuaların bulunmayışıdır. Bu dergilerde temasa geçtiğimiz Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü teşkil eden teknik ve fen yeniliklerine ait makalelere yeni icad ve keşiflere dair ayrı ayrı bölümler bulunmaktadır. Mecmuaların normal “cem” etme görevi dönemin okurunun ve yazarının edebiyattan uzak kalmadığını göstermektedir.

Tanzimat edebiyatı ile birlikte; makale, roman, tiyatro, tenkit gibi edebî türleri edebiyat sahasında yarışır görürüz. Gazete ve mecmua halkla kurulmaya çalışılan diyalogdur. Bu yeni türler gazete ve mecmua sayesinde geniş halk kitlelerine yayılma imkânı bulmuştur.

Bu devirdeki süreli yayınlarda sık sık tercümelere yer verildiğini görürüz. Batı'nın başarılı edebiyatçılarından yapılan çeviriler mecmua ve gazetelerde oldukça geniş yer kaplamıştır.

Roman alanında Octave Feuillet, Emile Zola, George Ohnet gibi yazarların eserleri mecmualarda tefrika edilmiştir. Bu eserlerin daha iyi anlaşılabilmesi için mecmualarda yazarların hayatı ve mensup oldukları milletlerin tanıtımına da yer verilmiştir.

Devrin yazar kadrosunun ve okuyucunun beklentisi; eserlerin ibretle dolu olması, fikirlerin sade ve anlaşılır olması ayrıca trajik, göz

yaşartıcı olması şeklindedir. Gazete ve mecmua ile başlayan halk-aydın diyalogu edebiyata da yansımıştır.. Devrin aydınları eğitici, öğretici ve zevk verici bir edebiyatı benimseyerek Batı'dan aldığımız yeni türleri bu amaçla kullanmaya çalışmışlardır.

Bu dönem edebiyatında şiir alanında meydana gelen şekil ve muhtevadaki yenilik ve değişmeler mecmualarda yayınlanan şiirlerde takip edilebilmektedir. Mecmualarda aydınlarımız arasında cereyan eden dil ve imlâ tartışmaları da yer almaktadır.

Tanzimat edebiyatıyla Servet-i Fünûn arasında; her iki dönemin özelliklerini taşıyan sanatçılar arasında dergilerimizde Mehmed Celâl, Mehmed Zîver, Fazlı Necib isimlerine rastlarız. Yine bu kadro arasında henüz emekleme çağında bulunan ve daha sonra Servet-i Fünûn topluluğu içerisinde kendisine has yeri alacak olan Mehmed Tevfik(Fikret) ve Cenab Şehabeddin'i; güçlü romancımız Halid Ziya'yı ve Ahmed Râsim'i görürüz.

Bu mecmuaların hepsine ortak bir unsur bulmaya çalışırsak; hiç kuşkusuz bu isim Ahmed Midhat Efendi'nin isim babası olduğu mecmuanın adı olan "Kırkanbar" olur. Çünkü edebiyattan fenne, teknolojiden siyâsî fikirlere kadar içerisinde gerek edebî gerekse ilmî ürünleri taşıyan bu mecmualar "Kırkanbar" niteliği ile karşımıza çıkar. Tanzimat Devri'nin Elli Edebiyat Dergisinin İndeksi isimli çalışma dönemin dergileriyle ilgili önemli ipuçlarına rastlayabileceğimiz bir kaynaktır.

Âfak 1299–1300 tarihleri arasında çıkmış olup "siyasetten başka her şeyden bahseder." Bölüm bölüm neşrolan Âfak'ın imtiyaz sahibi A. Kâmil'dir. Aylık olarak çıkan ve İstanbul'da yayımlanan dergi 7 sayı çıkmıştır.

Bu dergide; Muallim Naci, Hindli Ali Nusret Efendi, Nâzım, Feyzi Efendi, Hersekli Ârif Hikmet Bey, Ahmed Hamdi, Behiç, Osman Nuri, Ali Kemal, Cenab, İsmet, Reşad Bey gibi şâirlerin şiirlerine rastlanırken; T. Rıza, Mehmed Şükrî, Ahmed Münif Bey, Sırrı, Mehmed Şükrü, Muallim Naci, M. Nâdir gibi isimlerin yazılarına rastlanmaktadır. Ayrıca Âfâk dergisinde Madam Lambert, Victor Hugo, Lamartine, Fenolon gibi Batılı sanatçıların bazı eserlerinin tercümelerine de yer verilmiştir.

Bir diğer dergi **Armağan**'dır. Edebiyat, fen, felsefe, tarih ve günlük hayata ait malumatlar aktaran Armağan'ın 3 sayısına ulaşılabilmiştir. Çıkış süresi belirsiz olan Armağan'ın tek muharriri Mehmed Arif'tir. Armağan 1290 tarihinde İstanbul'da yayımlanmıştır. Muharririnin Mehmed Ârif olduğu Armağan dergisinde hiçbir imzaya rastlanılmaktadır.

Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik

Fenni ve edebî bir mecmua olan **Armağan Dağarcığı**'nın çıkış tarihi 1303'tür. On beş günde bir çıkan Armağan Dağarcığı 6 sayı neşrolunmuştur. Derginin sahibi İhsan Hüseyin, yazarı ise Ahmed Nureddin'dir. Dergi İstanbul'da çıkmıştır.

Armağan Dağarcığı dergisinde, Ahmed Hilmi, Behiç, Osman Nuri, Nihânî, Mâşuk Bey, Eşref Paşa, Cenab, Ali Kemal gibi sanatçıların şiirlerine, Fâik Hilmi, Sermed Bey, İbrahim Fehim, Mehmed Zekeriyâ, Ahmed Râsim, B. Sâdeddin gibi yazarların da yazılarına rastlanılmaktadır. Ayrıca bu dergide Chambrion'un bir hikâyesinin tercümesine de yer verilmiştir.

Âsâr-ı Perâkende; edebiyat, fen ve faydalı eserleri içeren bir mecmuadır. 1902 yılında İstanbul'da yayınlanan derginin iki nüshasına ulaşılabilmiş olup imtiyaz sahibi Emin Nihad'dır. Âsâr-ı Perâkende dergisinin şairleri arasında İsmet, Reşad Bey, Süleyman Beyefendi; yazarları arasında ise İbrâhim Şâkir, Emin Nihad, Râsim Efendi, Ekrem Bey yer almaktadır.

10 Teşrîn-i evvel 1296–10 Temmuz 1297 yılları arasında neşrolunan **Bağçe** ilim fen ve edebiyat konularını içermektedir. Bağçe mecmuası bir yıl süreyle haftada bir olmak üzere kırk sayı çıkarılmıştır. İstanbul'da genç hevesliler tarafından yayınlanan derginin müdürü dergiden Nihal-Avni olarak tespit edilmiştir.

Bağçe dergisinde Şinasi, Kemal Paşa, Emin Osman, Mahmud Celâleddin'in şiirlerine yer verilirken; A. Kemal, Nihal, A. Avni, H. Mahmud, Emin Osman Abdülhâki Efendi, Kadir gibi kişilerin de yazılarına yer verilmiştir.

Bahar; ilim, fen, edebiyat ve faydalı bilgilerin yer aldığı bir dergidir. 1299 yılında on beş günlük olarak iki sayı yayınlanabilen eserin muharriri ve nâşiri Mehmed Tahir'dir. Bahar dergisinin sayfalarında Kemal Paşa, Ekrem Bey, Said Bey, Abdülhak Hâmid Bey, Ahmed Rıza, Beşiktaşlı Cevdet Efendi, şiirlerini sergilerken; Ekrem Bey, Ahmed Rıza da yazılarını sergilemişlerdir.

Bahâriyye-i Edebiye 1295–1296 tarihlerinde aylık olarak neşredilmiştir. İlmî konuların yer aldığı eserde komedi unsurları da yer almaktadır. Üzerinde “Osmanlı menâfiine hizmet eder.” ibâresi bulunan Bahariyye-i Edebiye 29 sayı çıkarılmıştır. İstanbul'da basılan eseri çıkaran ise Mehmed Hilmi'dir.

Cemil Efendi, Hikmet Bey, Mehmed Hilmi Bahariye-i Edebiye dergisinde şiirlerini yayınlarken; Mehmed Hilmi, Tahir Efendi, Fehim Efendi, Kemâl Bey, Dâniş Bey yazılarını yayınlamışlardır. Bu mecmuada çeviri metinlere, biyografilere ve fıkralara yoğun olarak yer verilmiştir.

Bahariye-i Edebiyye’de tiyatro türü ile ilgili çok fazla yazı bulunmaktadır. “Tiyatro ve Pandomimalar” “Tiyatroların Avrupa’da Ne Kadar İlerlediği ve Tiyatronun Mucidleri”, “Tiyatro ve Lu’biyyâtların Taksîmâtı”, “Osmanlı Tiyatrosu” gibi yazılar bu dergide yer alan tiyatro ile ilgili yazılardan bir kısmıdır.

İmtiyaz sahibi Mehmed Remzi olan **Berk** 1302–1303 yıllarında İstanbul’da neşrolunmuştur. İki cilt hâlinde çıkarılan dergi on iki sayı yayımlanmıştır. Berk dergisinin Muallim Naci Efendi, Hayret Efendi, Salim Bey Menemenlizâde Tahir, Nâbizâde Nâzım, Hayret, H. Kemal, İbnürreşad Ali Ferruh, Mehmed Tevfik, Halil Edib, Veysî Paşazâde Ali Rûhi, Harputlu Hayri Efendi, Eşref Paşa, Halil Edib İbnussuûd Safvet bey, Mehmed Remzi, Ra’dî, Muallim Feyzi, Fatma Nerîme, Behzad, Hasan Vasfî, Abdülhâkim Hikmet, Hakkı Nevzad, Mehmed Kemâleddin, Ali Ulvî, Ali Kemal gibi çok geniş bir şâir kadrosu mevcuttur. Bu derginin yazarları arasında da Said Bey, Cenab Vahyî, Ahmed Rasim, Muallim Nâci, H. Kemal, Nabizâde Nâzım, Nâdir Fevzî, Mehmed Ziver, Halil Edib, Hasan Vasfî, Mehmed Remzi, Hâlid Ziya, Mehmed Necib, Mehmed Tevfik yerlerini almaktadır.

Dağarcık mecmuasında fennî konular ağırlıklı olarak yer almaktadır. Geçmişteki bazı âlimler tarafından ortaya konulan faydalı tartışmaların, garip keşiflerin ve biyografilerin yer aldığı eser, 1288–1289 tarihlerinde İstanbul’da neşredilmiştir. On sayısına ulaşılabilen Dağarcık dergisinin müellifi Ahmed Midhat’tır. Dergide Ahmed Midhat, Ebussuûd Efendi’nin şiirleri; Mahmud Ekrem, Ahmed Midhat, Ali Kemal’in nesirleri yer almaktadır.

Siyaset, edebiyat, hikmet, felsefe ile ilgili söz ve düşünceler, fen, tarih, tiyatro, hikâyeler, biyografi gibi konuların yayınlanmasının uygun görüldüğü **Cüzdan** dergisinin bir sayısına ulaşılabilmiştir. Dergi İstanbul’da 1289 tarihinde neşredilmiştir. Cüzdan’ın muharriri Tevfik’tir. Cüzdan dergisinde Ethem Pertev Jean Jacques Rousseau’dan bir kıt’a çevirmiş; Kemal ve Tevfik de yazılarını yayınlamışlardır.

Teodor Kasap’ın sahibi olduğu **Diyojen** 12 Teşrîn-i sâni 1286–29 Kânûn-ı evvel 1288 yılları arasında İstanbul’da yayınlanmış olup 183 sayıdır. Bir mîzah dergisi olan Diyojen’de şiirler makaleler, mektuplar,

fıkralar, eleştiriler, hikâyeler ve muhâverelere yer verilirken Namık Kemal dışında hiçbir imzaya rastlanılmaz.

Dolab maarif ve edebiyata has her türlü konuların, güldürecek söz ve hikâyelerin, biyografilerin, faydalı makalelerin, faydalı maddelerin yer aldığı bir yayın organıdır. 1290–1291 yıllarında İstanbul’da 18 sayı olarak çıkarılan eser, Hâlet Bey ve T(e)’ye aittir. Dolab mecmuasında Hâlet Bey, Subhi, Ârif Hikmet Bey, Celâl Bey şiirlerini yayınlarken; Nuri Bey, Sabit, Mehmed Lütfi, İbrahim Cemal yazılarını yayınlamışlardır.

Fen ve edebiyata dâir risâle olan **Envâr-ı Şarkiye** 1298 yılında neşrolunmuştur. Mürettibi Mehmed Tevfik’tir. Dergide Mehmed Tevfik, Âkif Paşa, Hoca Tahsin imzalarına rastlanılmaktadır.

Envâr-ı Zekâ, “siyaset ve mezheplerden başka her şeyden bahseden küçük bir risâledir.” On beş günde bir sayı olarak çıkarılan Envâr-ı Zekâ’nın yayın tarihi 1299–1301 yılları arasındadır. Muharririnin Mustafa Reşid olduğu kaydedilen eser İstanbul’da yayınlanmıştır. 34 sayı olarak çıkarılan dergi iki cilttir. Bu derginin sayfalarında; Kemal Bey, Tahsin Bey, Fevzi Efendi, Muallim Naci, Nâilî Efendi, Ali Rûhi Bey, Hersekli Ârif Hikmet Bey, Nâzım Bey, Menemenlizâde Tâhir Bey, Süleyman Vehbî Bey, Mustafa Reşid, Münif Paşa, Said Bey, Eşref Paşa, Ebunnâfi Vâsif, Rûhi Bey, Harputlu Hayri Bey şiirlerini okuyucu ile buluştururken Ziyâ Paşa, Mustafa Reşid, Edhem Paşazâde Ömer Subhi, Fazlı Necib, Beşir Fuad, Yusuf Ziyâ, Mehmed Nâdir, E. Emin, Ahmed Râsim, Halil Edib de düz yazıları ile okuyucu ile buluşmuştur. Dergide çevirilere oldukça sık rastlanılmaktadır.

İstanbul’da 1302 yılında 1 sayı olarak çıkarılan **Genç Şâyegân**’ın imtiyaz sahibi Ali Nusret Dehlevî’dir. Bu mecmuada hiçbir yazar imzasına rastlanılmamaktadır.

Gülşen, edebî ve fennî bir risâledir. 1301–1302 tarihlerinde 26 sayı olarak çıkarılabilen Gülşen’in sâhibi Hüsâmeddin, muharrirleri ise İbrahim Fehim ve Ali Kemal’dir. Eser, İstanbul’da haftalık olarak yayınlanmıştır. Gülşen mecmuasında; Mehmed Remzi Bey, Mahmud Mâhir Efendi, Ahmed Reşid Bey, Ali Kemâl, Ali Ulvî, Sâmi Bey, Ahmed Râsim Bey, Mehmed İzzet, Mehmed Celâl, Ali Ferruh, Abdülhalim Memduh, H. Kâmil, Mahfi, Mehmed Ali, Münib Paşa, M. Âsım Bey, Abdullah Enver, Pertev Paşa, Abdülbâkî Bey, Cenab Bey, Ömer Ferid, Hüsni Bey’in şiirlerine yer verilirken; Ahmed Râsim, Abdülhalim Memduh, Ali Kâmil, M. Kâmil, Mehmed Ziver, İbrahim Fehim’in de nesirlerine yer verilmiştir.

Siyâsetle ilgisi bulunmayan **Hadîka** edebî ve fennî bir dergidir. Güncel olaylardan bahseden Hadîka on beş gün aralıkla yayına sunulmuştur. Eser, İstanbul'da Halil Edib tarafından çıkarılmıştır. Eserin şairleri arasında Rahmi Efendi, Osman Nûri ve Fuad yer alırken yazarları arasında da Halil Edib, Hâzım, Ahmed Râsim yer almaktadır.

Hafta, isminden de belli olduğu gibi haftalık bir dergidir. Edebiyat ve fenne dâir bir mecmuadır. 27 Ramazan 1298–21 Safer 1299 tarihleri arasında yayınlanan mecmua 20 sayı olarak bir ciltte toparlanmıştır. İstanbul'da neşrolunan derginin sâhibi Mihran, muharriri ise Ş. Sâmi'dir. Hafta dergisinde de Abdülhak Hâmid'den başka bir imzaya rastlanılmamaktadır. Dergide şiir ve şairle ilgili çok sayıda makale yer almaktadır.

Edebî ve fennî konuları içeren **Hamiyet** mecmuası 17 Nisan 1302–15 Kânûn-ı evvel 1302 tarihleri arasında İstanbul'da on beş günde bir 17 sayı olarak neşredilmiştir. Eserin müdürü ve imtiyaz sahibi Mustafa Rıza, muharriri ise Halil Edib'dir. Eserin şâir kadrosu; Abdülhalim Memduh, Hâzım, Halil Edib, Hacı Sâdık Efendi, Hilmi ve Nemci; nesir yazarları da Halil Edib, İbrahim Edhem, Fatim, Tahsin Paşa, A. Tevfik Ahmed Nâim, Fazlı Necib, Ebüzziyâ Tevfik gibi isimlerden oluşmaktadır.

Hazîne-i Evrâk edebî bir risâledir. İstanbul'da haftalık olarak neşrolunan risâlenin kurucusu Mahmud Celâleddin olarak kayıtlara geçirilmiştir. Bu derginin yayın kadrosu oldukça kalabalıktır. Bu dergide şiirlerine rastladığımız isimleri şu şekilde sıralayabiliriz: Ekrem Beyefendi, Kâzım Paşa, Abdülhak Hâmid, Kemal Bey, Abdülhak Mihrünnisâ Hanım, Sırrı Paşa, Said Bey, Şinasi, Fıtnat Hanım, Leyla Hanım, Mahmud Celâleddin, A. Nâzım, Yusuf Kâmil Paşa, Ziya Paşa, Hâşim Bey, Enis Bey, Ahmed Hamdi Bey. Yine bu dergideki nâsirleri de şu şekilde sıralamak mümkündür: Mahmud Celâleddin, Sâmi Paşa, Münif Paşa, Sâmi Paşazâde Sezâi Bey, Abdülhak Hâmid Bey, Uşşâkîzâde M. Hâlid, Kilisli Necib, Abdülhak Mihrünnisâ Hanım, A. Nâzım, B. Afife Hanım, Kemal, Ekrem Bey, Nevres... Bu dergide kadın san'atçıların eserleri yoğun olarak yer almaktadır.

İlim ve fenne ait konuların ağırlıklı olarak yer aldığı **Hazîne-i Fünûn** 3 Haziran 1321(1887) tarihinden itibaren İstanbul'da haftalık olarak yayınlanmıştır. Eserin bir sayısına ulaşılabilmiştir. Derginin 1–52 arasındaki sayıları İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesinde mevcuttur. Bu dergide hiçbir imzaya rastlanılmamaktadır.

Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik

Birinci sayısına ulaşılabilen **Kamer** fennî ve edebî bir mecmuadır. İstanbul, 1303 tarihli derginin sahipleri dergide Konduzkâde Murad ve Ali Nazîmâ olarak kaydedilmiştir. Mecmuada: Sürûş, Edhem Pertev Paşa, Konduzkâde Murad imzâlarına rastlanılmaktadır.

Kasa faydalı söz ve düşüncelerin, siyasetin yer aldığı bir dergidir. Edebiyatla ilgili olarak; biyografilerin, gazellerin faydalı sözlerin, bulunduğu eserde fen maarif ve tarihe ait konulara da yer verildiği görülmektedir. İstanbul'da neşrolunan Kasa Tal'at'a aittir. Kasa dergisinin yazar kadrosunda da az isim bulunmaktadır. Bunlar da Tal'at, Rauf, Ali Şevki, M. İhsan, M. Ekrem'dir.

Maarif, edebiyat, biyografi ve güzelliklerden bahseden **Kırkanbar**'ın sahibi Mehmed Cevdet'tir. 1290–1293 tarihleri arasında İstanbul'da 34 sayı olarak yayınlanmıştır. Kırkanbar dergisinde çeviriye oldukça yoğun bir şekilde yer verilmesine rağmen sadece M.R. imzası görülebilmektedir.

Fennî ve edebî bir risâle olan **Maarif**'in imtiyaz sahibi Nâci, sorumlu müdürü Kasbar, başyazarı ise İsmâil Safâ'dır. Maarif İstanbul'da haftalık olarak neşredilmiştir. Maarif dergisinin hem şair hem de yazar kadrosu oldukça kalabalıktır. Şairler: Tepedelenizâde H. Kâzım, Ahmed Nâci, M. Rüşdî, Tefvîk Lâmihi, Ali Sâlim, Andelib, Ahmed Râsim, Feyzî Efendi, Mehmed İsmet, Mehmed Celâl, Şeyh Vasfi Efendi, Tefvîk Efendi, Süleyman Memduh, Cenab Şehabeddin, Mehmed Rif'at, Müstecâbizâde İsmet vb.dir. Yazarlar da: Beylerbeyli Yusuf Kâmil Bey, Mehmed Celâl, Ali Ulvî, Müncî, Hocazâde Cevdet, Ahmed Râsim, Osman Kâmil, Münir, Ş. Kâmil, Safvet, Nüzhed, Necib Âsım, Hasan Tahsin, Nâbizâde Nâzım Bey vb. dir.

Manzara medeniyet ile ilgili haberler, fen, edebiyat, sağlık, seyahat gibi konular, biyografi, roman gibi eserlerin yer aldığı bir eserdir. Manzara ahlâkı düzeltme ve bilgileri genişletme maksadıyla yayınlanmış bir "Osmanlı risâle-i mevkûtesi"dir. İstanbul'da haftalık olarak 16 sayı çıkarılabilen Manzara'nın imtiyaz sâhibi Mehmed Râmiz yöneticisi ise Osman Nuri'dir. Derginin yayıncı kadrosu arasında: Nâbizâde, Selânikli Fazlı Necib, Ahmed İhsan, Halil Edib, Said Paşa yerlerini almaktadırlar.

Mehmed Said tarafından İstanbul'da üç sayı olarak çıkarılabilen **Mazbutat El-Fünûn** isimli diğer bir mecmuada yine edebiyat ve fenle ilgili konulara yer vermiştir. Bu dergide yalnızca Muhiddin Mahvî imzasına rastlanılmaktadır.

Mebâhis-i Mütenevvia aylık olarak İstanbul'da yayınlanan dergiler arasında yerini almaktadır. 6 sayısı olan derginin muharriri Osman Nûri'dir. Eserde edebiyat, tarih, coğrafyaya ait konular yer almaktadır. Mecmuada biyografi, tiyatro ve romana rastlanılmaktadır. Eserde Hâfız Abdüllatîf Efendi, Kemâl Osman Nûri imzaları yer almaktadır

Kurucusu Mehmed Ârif olan **Mecmua-i Âsâr**, bir yıl süreyle aylık olarak yayınlanan on iki sayılı bir yayın organıdır. Mecmua-i Âsâr'ın şair kadrosu oldukça yoğundur. Bunlar arasında İki Yapraklızâde, Ali Haydar, Nâmık Kemâl, İbni Kemâl, Râgıb Paşa, Kâzım Paşa, Ziyâ Paşa, Bahaeddin Bey, Leylâ Hanım, Sâmi Paşa, İsmâil Paşazâde Hakkı Bey, Fâik Bey, Haşmet, Âkif Paşa, Ekrem Bey, Şinasi, Sünbülzâde Vehbî vb. bulunmaktadır. Nesir yazarları arasında ise: Mehmed Fuad, Ahmed Hamdi, Yusuf Kâmil Paşa, Pertev Paşa, Sâmi Paşa, Mâhir Bey, Nevres Efendi, Fıtnat Hanım, Ziya Paşa vb. yazarlar vardır.

Mecmua-i Âsâr-ı Edebiye süresi belirlenemeyen yayınlarımızdandır. Derginin ulaşılabilen üç sayısı mevcuttur. Dergide Kâzım'dan başka imza yoktur.

Muharrem 1297-Safer 1284 tarihleri arasında beş yıl boyunca yayınlanan **Mecmua-i Fünûn** aylık yayınlanan bir mecmuadır. Cemiyet-i İlmiye-i Osmâniye tarafından çıkarılan eserin 48 sayısı mevcuttur. Eserin yayın kadrosu: Münif, Hasırcızâde Mehmed Ağa, Yusuf Kâmil Paşa ve Edhem Pertev'den oluşmaktadır.

Muallim Naci tarafından yayınlanan **Mecmua-i Muallim**, İstanbul'da iki yıl içerisinde haftalık olarak 30 Eylül 1304- 3 Teşrin-i sâni 1304 yılları arasında 58 sayı olarak çıkarılmıştır. Bu derginin yazarlarını da Muallim Nâci, Serverî, Besim Bey, Hüseyin Kâşifi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, Şeyhülislâm Behâyî Efendi, Hersekli Ârif Hikmet Bey oluşturmaktadır.

Mekteb dergisi edebî ve hikemî bir risâledir. 26 Temmuz 1307- 30 Kânun-ı sâni 1312, tarihlerinde 5 yıl süreyle haftalık olarak yayınlanmıştır. 5 ciltlik eserin imtiyaz sâhibi Karabet, muharriri, Zeki Andelib yayın yeri ise İstanbul'dur.

Mekteb dergisi yazar kadrosu en yoğun olan dergilerimiz arasında yerini almaktadır. Bu yazarların başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Mehmed Hâlid, Ahmed Râsim, Mehmed Celâl, Mehmed İzzet, Mazhar, Halil Rüşdü, Hüseyin Câhid, Şerâfeddin Mağmûmî, İsmâil Safâ, Müstecâbizâde İsmet, Rıza Tevfik, Ziver, Abdullah Cevdet, Hüseyin Dâniş

Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik

Bey, Uşşâkizâde Hâlid Ziyâ, Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Nâbizâde Nâzım Bey, Necib Âsım, Hüseyin Sîret, Cenab Şehâbeddin, Yusuf Ziyâ, Mehmed Âkif , Leylâ Feride, Nûreddin Ferruh, Midhat Efendi, Nûreddin Râmih...

İçerisinde fen, edebiyat ve tarihe ait yazıların bulunduğu **Mısır** haftalık olarak 30 sayı neşredilmiştir. Bu mecmua diğer dergilerden farklı olarak İskenderiye’de yayınlanmıştır. Mecmuanın yazarları arasında Cevdet Bey, Seyyid Mehmed Muhsin, Abdüssaid, Abdullah Cevdet yer alır.

Mir’at-ı Âlem dergisinin imtiyaz sahibi Mehmed Şevki’dir. Eserde yayımlayan olarak “Encümen-i Hâdim-i Terakkî-i Maarif” ibaresi bulunmaktadır. Fen, edebiyat, seyahat biyografi, sağlık, seyahat gibi unsurların yer aldığı Mir’at-ı Âlem, İstanbul’da haftalık olarak okuyucuyla buluşturulmuştur. Hüseyin Hulkî, Hüseyin Hâşim, Mehmed Celâl, Recâizâde Mahmud Ekrem, Nâbizâde E. Nâzım, Ali Ulvî, Osman Nûri, T. Rızâ, Münif, Ebüzziyâ Tefik, Muallim Nâci, Menemenlizâde M. Tâhir Bey, Kemâl Bey eserin yazarları içerisinde yer almaktadır.

Faydalı bilgilerin yoğun olarak yer aldığı **Mir’at-ı Vatan** içerisinde tarihî bilgiler, biyografiler, hikâyeler yer almaktadır. İmtiyaz sahibi Hüsnü olan dergi 1290 yılında İstanbul’da 3 sayı yayınlanabilmiştir. Bu dergide sadece Münif Paşa’nın imzasına rastlanılmaktadır.

İslâm akîdeleri, ahlâkî bilgiler, fen ve askeriyeye ait menkıbelerin içerisinde yer aldığı **Misbâh-ı Felâh**, 1291 senesinde İstanbul’da 2 sayı olarak Râsih tarafından neşredilmiştir. Bu dergide de sadece Köstendilli Râsih imzasını görmekteyiz.

Muharrir dergisi aylık olarak İstanbul’da bir ciltlik sekiz sayıdan ibaret olarak yayınlanan bir dergidir. Edebiyat, tarih, coğrafya konularının bulunduğu eserde seyahat ve biyografiye ait malzemeler yoğun olarak bulunmaktadır. Derginin muharriri Ebüzziyâ Tefik’tir. Namık Kemal’in imzası bu dergide görülen imzadır.

Edebî eserler ve fen bilgisine ait yazıları içeren **Nâhid** dergisi on beş günde bir yayınlanmıştır. İstanbul’da 28 sayı çıkarılan eserin imtiyaz sahibi B. M. Rızâ’dır. Dergide Muhsin Nâhid, Ebû Kemâl, İbrahim Edhem, Erzurumlu Cevdet, Câvid, Mehmed Ali imzalarını görmek mümkündür.

Nihâl dergisi 1303–1304 tarihleri arasında 9 sayı olarak çıkarılabilmektedir. İstanbul’da çıkarılan eserin imtiyaz sahibi Mehmed Remzi’dir. Nihâl dergisinin şairleri: Mehmed Tefik, Besim, Hâmid Ziyâ, Reşid, Ali Kemâl, Mehmed Tefik, Ziya, Abdülhalim Memduh, Ali Ferruh,

Ahmed Râsim, Samet, Mehmed Cemil, Mehmed Ziver, yazarları ise Mehmed Necib, Abdülhak Hâmid, İskender Sâlim, Fazlı Necib, Mustafa Reşid, Hâlid Ziyâ, Ali Kemâl gibi isimlerdir.

“Faydalı bilgilerin” yer aldığı **Revnağ**, dergisinde makâlelere ve biyografilere rastlanılmaktadır. 1290–1292 yılları arasında 11 sayı olarak İstanbul’da neşredilen eser, Nûri tarafından yayın hayatına sunulmuştur. Revnağ dergisinde Ekrem Bey, Süleyman Paşa, Sâbit, Hakkı Beyefendi, Süleyman Beyefendi, Nevres Efendi, Kâmil isimleri göze çarpan isimlerdir.

Edebî ve fennî bir mecmua olan **Safâ** İstanbul’da 3 sayı olarak Hasan Hayri tarafından yayınlanılmıştır. Safa dergisinde Muallim Naci ve İbrahim Necâtî isimleri mevcuttur.

Sandık mecmuası içerisinde faydalı bilgilerin yoğun olarak yer aldığı bir mecmuadır. Biyografilerin, makalelerin ve tiyatro eserinin yer aldığı dergide garip rivâyetlere de yer verilmektedir. 1290 senesinde İstanbul’da Mehmed Cemil tarafından yayımlanan eserin bir sayısı mevcuttur. Bu dergide hiçbir isim yoktur.

Siyasetten başka her şeyden bahseden **Süha**’nın muharrirleri Rusçuklu Mehmed Hayri ve Muallim Naci’dir. İstanbul’da 1300 tarihinde yayımlanan Süha dergisinin dört sayısı mevcuttur. Mecmuada Sühâ, Muallim Nâci, Hayrî, Nusret Ali Han, İsmâil Paşazâde Hakkı Bey, Mehmed Hayri, Ahmed Cemâl kendilerini göstermektedirler.

Şafak yine “siyasetten başka her şeyden bahseden” bir eserdir. 5 Nisan 1301–1 Eylül 1301 tarihleri arasında yayımlanan dergi bir cilttir ve 10 sayıdan oluşmaktadır. İstanbul’da basılan mecmuanın imtiyaz sahibi M. Asım’dır. Şafak dergisinde eser verenler şöyle sıralanabilir: Mekkî, Şeyh Vasfî, Muallim Nâci, Abdülkerim Sâbit, Kâzım Paşa, Ali Ferruh Mehmed Celâl, Ekrem Bey, Memduh Bey, Mahmud Celâleddin Paşa, Harputlu Hayrî, Halil Edib, Seher Hanım, Kâzım Paşa...

28 Şubat 1302’de yayımlanan **Şua** dergisi bir ciltliktir. Eserin mütercim ve muharrirleri Bağdâdîzâde Mehmed Muhiddin ve Yazıcızâde Ömer Nâzım’dır. İçerisinde edebiyat, tarih coğrafyaya ait yazıların bulunduğu Şua İstanbul’da yayımlanmıştır. Seyahat, yenilikler ve keşiflerle ilgili bilgilere de ulaşabileceğimiz mecmua birçok konudan bahsetmektedir. Nâcim Efendi eserde görülen tek isimdir.

Siyasetten başka her şeyden bahseden bir risâle de **Şûle**’dir. 3 sayısına ulaşabildiğimiz İstanbul’da neşredilen eserin sahibi A. Sâfî’dir. A. Cevdet, A. Vasfî, M. Behiç, Kâzım Paşa Şûle dergisinin yazarlarıdır.

Tanzimat Devri Periyodikleri ve Dergicilik

Terakkî fennî ve edebî konuları içeren bir risâledir. İmtiyaz sahibi Ömer Nâzım, müdürü Said Pertev, başmuharriri Hasan Hüsnü, olan Terakkî de İstanbul'da basılmıştır. Terakkî dergisinin yazarları Muallim Nâci, Mehmed Rüşdü, A. Tevfik, Halil Edib, Tepedelenlizâde H. Kâzım'dır.

İki yıllık bir süre içerisinde 1 cilt 29 sayı olarak İstanbul'da yayınlanan **Ümran** dergisinin müdürü Ahmed İhsan Bey'dir. İstanbul'da yayınlanan eser, edebî ve fennî konuları işlemektedir. Dergide roman, biyografi ve komedilere rastlanılmaktadır.

Bu dergide Abdülhalim Memduh, Rûhi Bey, Mehmed Abdurrahman, Seyyah Kâmî, Ahmed İhsan, Süleyman Subhi, M. Sâdık yazılarını yayınlamışlardır..

Zerrat, edebiyat, tarih ve fen ile ilgili bilgileri içermektedir.1304–1305 tarihleri içerisinde 5 sayı olarak Avlonyalı Süreyyâ tarafından çıkarılmıştır. İstanbul'da yayın hayatına sunulan eserin sâhib ve nâşiri Arakel'dir. Bu dergide Muhtar'dan başka imzaya rastlanılmamaktadır.

Tanzimat döneminde yayınlanmış olan bu süreli yayınlar, dönemin kültürel, sosyal ve siyasal yaşantısını takip edebilmemiz için oldukça önemli kaynaklardır; çünkü bunlar toplumsal yapımızın, edebiyatımızın, siyasî ve sosyal tarihimizin çeşitli safhalarını sergilemeleri açısından bizlere önemli bilgi ve bulgular sunmaktadır. Dergilerde fen, felsefe, tarih, coğrafya edebiyata ait birçok yazı bir arada bulunmaktadır. Bu dergilerin içinde bahsi geçen alanlara ait yazılar Tanzimat dönemindeki batılılaşma yolunda atılan adımların da önemli göstergeleridir. Bu yazıların başlangıçta orta seviye bir kültüre sahip genel bir okuyucu kitlesine hitap ettiği ve okuyucularını bilgilendirmeyi ve aydınlatmayı hedeflediği görülürken daha sonraları ise kendi okuyucu kitlesini oluşturduğuna tanık olunur. Bu noktada Tanzimat döneminde ilk kez kültürel, sosyal ve siyasal alana giren süreli yayınların Batıda Aydınlanma döneminin Ansiklopedisine benzer bir görevi yerine getirip bir kamuoyunu (efkâr-ı umûmiyye) yavaş yavaş oluşturmaya başladığı rahatlıkla söylenebilir.